

5994

DALARNA

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Bjursås

13/7, 30/10 1933

Nord, Erik H:son, 1933

Svar på ULMA:s frågelista 25 Slätter

53 bl.4:o

5994

L.L.

Exc. S. Björklund

exc. S. 41 f. reumat / MB

Svara på Landsmålsarkivets frågelista 25.

S L Å T T E R.

Slå i betydelsen skära gräs med lie: Slå, slå hakslog / slå hakslog, ängsslog/, slå på tjägan / slå på slogen/, slå tjäg / slå slog/, däm ä uta å slår linndur / de är ute och slår lindor, val- lar/, däm a släjji frå sä / de ha slagit ifrån sig, gjort ifrån sig slåttern/, slå åv gräsä! / slå av gräset! /

Slå kan beteckna hela arbetet med hättakten, såväl att slå som att häsja. Slåttärn börrijär nässta vikku / slåttern börjar nästa vecka/, slåninga börrijär snart / slåningen börjar snart, slätter arbetet/, däm ^{ha} b8rrrt slåninga / de har börjat slåttern/, däm ha släjji f8lut / de har slagit färdigt/, även slått f8lut / slagit färdigt/. Släjji synes dock vara mera gammaldags uttryck. Vi skä ut på slåttärn / vi skall ut på slätterarbete/, nässta vikku b8rrjär slogtia / nästa vecka börjar slogtiden/, slogtia ha b8rrja /slogtiden är inne/, slogtia ä inna / slogtiden är inne/.

Dalarna.

Bjursås.

E. H. Nord.

Ink. 13/7/1933

Landsmålsarkivet Uppsala 5994

E. H. Nord. 1933. BJURSA

DAL.

Frgl. 25

10
} O. slog- tiden

Vi skä slå tä hälninns / vi skall slå till hälvten/, det vill säga: få hälvten av höet för arbetet. Det var förr mycket vanligt att de fattigare fingo slå en del slogar eller tegar åt den, som hade mycket att slå och behövde hjälp. För arbetet erhöles då ~~här~~ hälvten av det slagna och hässjade höet. Det var dock endast i fäbodarna eller avlägsnare skogsängen som de fattigare fingo slå efter detta ackord. Uttrycket tä hälninns lär ha betytt till hälvten. Senare har dock uttrycket blivit mera tänjbart och kan numera betyda en viss del av hela mängden, alltså såväl en tredjedel som en fjärdedel, två tredjedelar eller fjärdedelar o.s.v.

Olika namn på slätterarbete på olika lokaler: Linndur / lindor/. Av dessa finnas hålvallslinndur /hårdvallslindor/ och myrlinndur /myrlindor, odlat gräs på odlad myrmark/. Höet kallades också efter lokalerna, där det skördats: Hålvallshö /hårdvalls- hö/ och myrlinndhö. En dålig slog kallades skräpslog /skräpslog/ och höet på en sådan skräpsloghö /skräpsloghö/. En dylik slog kallades också skräptjäg /skräptjäg/, myrslog kallades en dylik

B. häl-
ning

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSA

DAL.
Frgl. 25

3.

på sankmark och en tuvig slog kallades tuvsslog. Slog i ett skogs-
änge kallades skogsslott eller ännjässlog / skogsslott eller ängs-
slog/, ängsslogen invid gården täktslog, Vi skä börri ännjäs-
slåttärn / vi skall börja ängsslåttern/, däm ä borti ännji å slör
/ de är borta i ängst och slår/. De olika beteckningarna på de
olika namnen på slogarna omfattade ~~också~~ de markområden man slog
jämt gräset.

verkl. o ?

Det gräs, som växte upp på ängarna efter slåttern kallades beta
/bete/. Å första årets vallar, där återväxten var riklig, så att
man kanske kunde ta en andra skörd, kallades samma återväxt annro
/angrodd/. Vi skä slå annro / Vi skall slå angrodd/, vi ha e fin
annroslinnda i tåkta, söm vi skä slö / vi har en fin angroddvall
i tåkten, som vi skall slå/.

Landsmålsarkivet, Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

Något namn på tiden mellan vårbrukets avslutande och slåttern
synes man ej haft. Namn för hörbergningstiden: slogtia / slogti-
den/ höbärrjinnstia / höbergningstiden/, att bärja hö: höjja och
häjja, vilket betydde att sätta upp det slagna höet, att bärja

höet i ladorna: vi skä bär inn höä / vi skall bära inn höet/, vi skä tjör inn höä / vi skall köra in höet/. Med att ta hö menas att slå. Ä bi fäl tä ta höä nässta vikku / det blir väl att ta höet nästa ~~xä~~vecka/, ä bi tä ta tä lin, liin nässta vikku / det blir att taga till lien nästa vecka, börja slå/, vi skä ta linndon snarrt / vi skall ta lindorna snart, slå lindorna/.

De olika slagen av slätter togs ej i någon bestämd ordning. Man kunde börja med att slå i dikeskanterna omkring vallarna. Så tog man de vallar, som man ansåg vara färdiga. Alla mognade dock ej på samma gång. Därför kunde man slå vallar någon dag och i väntan på att en del vallar, som ansågos för unga, kunde man slå slog någon dag. Slogen togs då det passade. En del kunde också bli kvar tills man skördat något tidigtmognande sädesfält.

Någon bestämd tid för slätterns början förekom ej. Hade det varit tidig vår och varm försommar, kunde man börja slättern omedelbart efter midsommar. Men var det sen vår och kall försommar, då kunde det dröja en hel månad efter midsommar, innan man började

slå. Någon viss dag var således ej fastställd. Det var dock i regel så, att om någon började slå, följde de andra exemplet, detta oaktat man ansåg gräset vara väl ungt. Men man blev liksom orolig, då någon börjat. Ett vanligt märke för slåtterns början var kornets gående i ax. Det hette nämligen: Om man ser ett kornax, skänn gå å slå, sern flera, fånn springa / om man ser ett kornax, skall man gå och slå, ser man flera, skall man springa! / Även göken tystnade, då slogtiden började. Det hette härom: Gukku tyssnar, nå o hör däm knakk på en lia / göken tystnar, när den får höra de knackar på en lie/.

Uttryck för att man avslutat slåttern: Vi ha släkki av vi nu / vi har slagit av vi nu/, vi ha släkki från oss / vi har slagit från oss. Uttryck som beteckna att man hade höet under tak: Vi ha höä inbärrja nu / vi har höet inbergat nu/, höä ä unnd tak / höet är under tak/, vi ha då hö unndär tak nu / vi har då höet under tak nu/, -båda dessa former förekomma.- så hä få bi vä vädär ä vill / så det får bli vad väder det vill/.

} O. gucku

} O. slä av

Några särskilda tecken för bedömandet av hur vädret skulle komma att bli under under slåttertiden äro ej kända. Uttryck för betecknande av gott höväder: bra hövär, bra slåttärvär / bra slåttärväder/. Bra slåvär / bra slåväder/ kunde dock även beteckna regnväder, under vilket man hälst slog gräset på slogarna, då det bet bra. Hä ä bra slåvär / det är bra slåväder/, kunde man säga, då det regnade under det man slog ängsslogar. Hä ä ladvär i dag / det är ladväder i dag/, kunde det heta, då det regnade för mycket för att vara ute. Ä e rä²nän, vi ska slå härslog, härtuvur / det är regn, vi skall slå härslog, härtuvor, starrgräs/ kunde man säga en regnvädersdag under slåttern. Starrgräset var nämligen mycket hårdslaget^x men regnet underlättade avmätningen. Uttryck, som betecknade, att höet blivit fuktigt genom en mindre regnskur: Hä kån så myttji, så hä förstörd hövädrä / det kom så mycket, så det förstörde hövädret/, Nå härrvskafftä bi vått, då skänn sluta mä höjningna / när härvskafftet blir vått, då skall man sluta med höjningen, hässjningen/ Nå roa bi våt etc. / när roan blir våt/

hålsläjji

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Fgl. 25

är det enahanda. En del vände därför den torra sidan av hässjestängerna upp och tänkte härigenom få torr hö, men detta hade ingen verkan. Det fuktiga gräset torkade ej ändå. Uttryck för att höet blivit fuktigt genom dagg eller regndugg: höä ha rånna i jänn / höet har rånnat igen, blivit fuktigt/, att höet torrkar: Hä daggär ur höä / det daggar ur höet/. Att vända slagen var att röl ut hö / röra ut hö/. Dä här ä som tä gå å röla i ett garvkar, hä / det här är som att gå och röra i ett garvkar, hä/ sade en gubbe, som vänt på höet flera gånger, och det regnade efter varje vändning. Hä bi rämnän, du rölar i onödan / det blir regn, du rör i onödan/, kunde man säga åt en, som vände på höet fast det såg hotande ut för regn. Allt torkat gräs kallades för hö, fodär / foder/ däremot inbegrep både hö och halm. Hä bi e bra fodärår i år / det blir ett bra foderår i år/, kunde det heta, och menades därmed så väl hö som halm. Inbegrep uttal^andet enbart hö, då hette det höär. Av olika slags hö fanns timotäjhö / timotejhö/, härhö /hö efter starrgräs på hakslogan / hakslogarna/, rynkblan / rynkblad/ kal-

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord, 1933. BJURSÅS

DAL.

Fgl. 25

*O. rynk-
blad*

*B. gucha-
Höjortel
(Boda)*

lade man hö av dagkåpor, -Boda har här gukkutjosslar /gökkjolar/
och Rättvik Bodatjosslar /Bodakjolar/, därför att dagkåpan lik-
nar Boda-kvinnornas rynkade kjolar eller vice versa! - Hö från fast-
marksjordar kallades såväl linndhö som hålvallshö medan allt hö
från myrar, såväl odlade som icke odlade kallades myrhö, ännäshö
eller sloghö var namnet på hö från naturlig fastmarksäng. Klöver-
hö / klöverhö/ kom ej i bruk förr än fram emot sista sekelskiftet.
Eget nog finns ej namnet taduhö i Bjursås, /hö av tada/. I Rätt-
vik/Boda däremot kan klöver och timotejhö få det namnet än. För-
hållandet var nämligen att man förr, innan klöver och timotej od-
lades, fick längsta och mesta höet från brända fall, där tadan fro-
dades efter rågskörden, och höet fick namnet taduhö, som sedan
överflyttades till hö av klöver och timotej. Förklaringen till att
ej namnet finnes i Bjursås ligger väl däri, att det förekom ej
svedjeråg med därå följande växt av tada. Dikeshö kallades renhö.
Höet hade stundom sin plats efter lokalerna. Så kallades höet, som
växt i närheten och omkring gården för täkkthö. Täkkthö a täjji

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

slut, vi får stilla mä myrhö / täckhö har tagit slut, vi får stilla, fodra med myrhö/, kunde det heta. Namn på fjolårsgräs är fjolårsgräs.

Ord, som använts för att beteckna höets egenskaper, mjukt hö, fint hö, groft hö. Andra uttryck, som betecknat hö: tjörtrfodär / kyrkfoder/, fälvägshö / färdvägshö/, vilka båda sorter skulle vara av bästa höet. Dåligt hö eller dåligt bergat sådant kallades skräphö / skräphö/ och en hög med sådant skräpsäck / skräpstäck/.

Myrslätter och sjöslätter har förekommit i mycket ringa utsträckning, varför inga slogbodar, särskilda hässjningsmetoder eller något säreget i övrigt förekommit i samband med arbetet på dessa slogar. Och sedan man börjat sköta jorden bättre, fått den mera kultiverad på grund av djupplöjning m.m. samt bättre gödslad, ha en hel del ängesslogar av inhägnad skogsmark nedlagt och även slogar på inägojord. Gamla nerlagda ängeslogar gå nu fram ända till byarna och äro dessa beväxta med vacker lövskog, björk isynnerhet.

För en häst räknades årsbehovet av foder till 20 hässjor, för en

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

ko hade man ingen beräkning. Dessa fingo äta halm och det sänsta av sloghöet samt det hästarna kåserat. 20 hässjor nutida blir cirka 3,000 kg. men i flydda tider var kvalitén sämre och höet blev lättare, vadan man ej kan beräkna mera än 2,000 kg. till en häst för året. Man hade även mindre hästar förr och dessa fingo gå på skogsbete under en stor del av sommaren, vadan deras årsbehov av foder blev långt mindre än nu, cirka hälften.

II. Redskap vid slåttern.

Det allmänna namnet för de redskap, som användes vid slätterarbetet var slåttärresskap / slätterredskap./

Lien: līn, liin är kanske rättare, vi skā slip en lia / vi skall slipa en lie/, en sloglia / en sloglia/. Slåttärlia / slätterlie/, var namet på en lie, som användes för såväl hackslog /hackslog/ som linndur / lindor,vallar/, men man använde de mest slitna liar-
na på tjägän / slogen/. -Kan nämna att namnet tjägen är okänt i Boda-.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

Nya slätterlia²/användes alltså att slå vallarna med och kallades också linndlia /lindlie/.

Liens olika delar kallades bla /liens blad/, bakän /baken/, ägga /eggen/, udd. Den böjda delen närmast udden: krok eller kro-tjän /kroken/. Namn på den vinkelböjda del av lien, som fästes vid skaftet: brömmän /brommen/ men även tännän /tången/ och på haken, som sattes in i ett särskilt hål på orvet: pliddjän /pliggen/ eller pluttä /plutten/, pluttä på tännän ha gått av /plutten på tången har gått av/. Namn på den slipade delen av lién: äggsvarrv /eggsvarrv/ men även sjär /skär/.

Liesmeder funnos i Sågmyra, Bjursås, varifrån man i regel köpte sitt behov av liar. Annars köptes de från Hedemora, Älvda-len med flera platser. Före slättern var det nämligen en del gubbar från skilda håll, som gingo eller körde omkring och sålde liar. I regel tillverkade smederna nya liar. Gamla omsniddes ej, men en bra lie, som fått en bräcka, reparerades genom att löda på en lapp. Jag skä löd på en lapp på liin / jag skall löda på en lapp på lien/

Liarna, som användes hade samma form som fig. 1 och de, som tillverkades i Sågmyra kallades Nordalsliär /Nordalsliar/ efter tillverkaren, som hette Nordal. De kallades dock också för Sågmyraliär /Sågmyraliar/. Det fanns även en sort, som kallades kronliär /kronliar/ men varifrån dessa kommo vet ej min sagesman. Man synes ej haft föreställningen att smederna genom trolldom gjort liarna vassa, ej heller känner man något om liar, som tillverkats av trollen. Något särnamn på de utslitna liarna hade man ej och en utsliten lie användes ej mera. Skäror och löyknivar ha ej funnits inom orten. Men utslitna, korta liar användes att skära av potatisblasten med men utan att omsnidas till skäror. Man höll i den böjda, vinkelböjda delen av lien, den som annars fästes vid skaftet, med högra handen, tog ett fång blast med den vänstra, varefter man skar av blasten. Som handtaget, i det ^{ta}fall den vinkelböjda delen av lien, var kantig och obekvämt att hålla i, lindades säcktrasor eller liknade omkring densamma som skydd för handen.

Liens skaft kallades liörv /lieorv/, som mestadels förkortades

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

till arrv /orv/. Av dess funnos tyngre och lättare, de senare användes på hackslogarna och kallades tjägliarrv / sloglieorv/ och gjordes ibland av alved, som ju är lätt. Linndliarrv / lindlieorv/ kallades också kvisstliarrv / kvistlieorv/. I Boda kallades dessa ~~XXXX~~ stjörtrvarrv / stjärtorv/, vilket namn ej förekommer i Bjursås, och som dessa äro av samma konstruktion, synes det ej finnas någon skillnad mellan kvist- och stjärtlieorv. Virket till ett dyligt orv var gran med självväxt kvist enligt fig a. Dess delar voro: kvisstn / kvisten/, liarrvbla / lieorvblad/, som vilade mot vänstra överarmen, och knappen kallades knäväljn. Orven voro raka nedtill och hade en övre bred och flat del: liarrvbla /lieorvblad/. Orven voro av olika storlekar, en lång slätterkarl skulle ha långt orv och en mindre ett ~~mind~~ kortare. Några bestämda mått förekommo således ej. De nämnda orvven ha använts så långt tillbaka som kunnat utrönas och ingen mins införandet av någon ny typ. Liar, som kunde vikas in i skaftet äro okända.

Kvistorvets blad vilade mot vänstra underarmen och med vänstra

2

A.17

B, kvist-orv

handen fattade man tag i kvistens handtag eller knapp, liarrvknäväl / lieorvsknapp/. Med högra handen fattade man så tag om den självväxte, böjda knäväl / knappen/ längre ner på orvet. Dessa grepp rubbades ej under slåningen, vadan hela kroppen följde med, då man slog slag. Fötterna rubbade dock ej därunder utan flyttades fram förs² när man slagit fram ett slag eller en halvrund, som var slagets form, detta samtidigt som man tog nytt tag med lien till höger om sig.

Tjägarrrv / slogorrv / ^{var} voro utan kvist och hade två knappar,
som voro lika eller i stil med fig f. Dylika orvs längd ^{var} voro ef-
ter slättaren. Den översta knappen skulle räcka jämt under slättar-
rens armhåla, då orvet stod rätt upp och ner med liefästet ner.

Knapparna å dess benämndes franknaväl / franknapp/ och bakknäväl / bakknapp/. För att fästa knapparna upptogos fyrkantiga hål, drygt en tum långa och cirka en halv tum smala, i orvet, knapparna passades in i dess och trädades genom samt fästades med träpluggar på baksidan, vilka träpluggar voro lika långa som orvets bredd och

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
 E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
 Fgl. 25

2
 O. f. jäg-orv

alltså gävo gott stöd åt knappan. Längden på ett orv för en medelstor man var drygt 50 tum och avståndet mellan knapparna 18 tum.

Lien fästes vid orvet medelst lirinn / liering / en holk av järn och kilades fast med en tjil av horn eller hårt trä, vadan lien lätt kunde tagas loss och bytas ut mot en annan. Hålet i orvet, vilket hål var plåt- eller järnskott, man tog en grov plåt eller tunn järnbit och slog hål i för lienabben samt spikade fast denna vid orvets nedre del, kallades brömmhåll / bromhål/. Senare har skruvringen tillkommit, varmed lien skruvas fast vid orvet. Många hålla dock ännu fast vid den gamla lieringen med kil, i nyare tiders skruvringar vill nämligen gräset, klöver och säden, isynnerhet ärter fastna och förhindra arbetet. Att man använt vidjor som bindle för lien, är det numera ingen som minns eller ens har hört talas om. Kilen kallades ^alitjil och var av ~~järn~~ horn eller något hårt träslag, apel eller masurbjörk. Rönn kunde också användas.

Man förvarade och transporterade liarna i fodral, som voro av näver och kallades liskoar / lieskoar / men också nävärskor.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

Dessa voro gjorda lika med fig. 5 och saknade utsirningar. Ordet lieband i detta sammanhang förekom ej.

Under arbetet hölls lien så, att densamma i görligaste mån vilade mot marken. Vid orvets fäste var det särskilt noga med att nästan trycka den mot marken, då udden något pekade uppåt. Nybörjare hade i regel den ovanan att mera sätta ner udden än bakkdelen av lien. Resultatet blev att udden stacks i marken. Håll ner liin bak /håll ner lien baktill/, var därför den ständiga uppmaningen till mindre kunniga slåttare. Udden på lien och kilen i lieringen skulle grada med varandra och bilda en vinkel mot orvet om lien skulle sitta bra. En del hade dylika vinkelmärken på en vägg, där man undersökte om lien satt riktigt. Uttryck för att ställa lien i rätt vinkel: jag skä ställa inn liin / jag skall ställa in lien/. Uttryck för att lien står bra: liin står bra, liin sitt bra / lien sitter bra/. Uttryck för inställning: Liin står övär / lien står över/, liin står unndär / lien står under/, liin ä för rak, för kraku / lien är för rak, för krokig/. Uttryck för att lien var så

Landsmålarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

2
/

fastsatt vid orvet, att eggen följde tätt efter märken, då lien svängdes: liin ä jollaggd / lien är jordlagd. Att ställa in lien så: jollägga / jordlägga/, jollägg liin åt mä! /jordlägg lien åt mig! / även liivik, Liin ä för litä jolvikän / lien är för litet jordvikt/. Namn på redskap som användes för att ställa in lien: Liiskränka / lieskränka/, jolskränka / jordskränka/. Vid jordläggningen av lien kunde man använda sig av någon knut i de timrade huse~~n~~. Annars tog man en träbit, mest av björk och tog ur ett spår för lien i denna, som var omkring en fot lång. Man tog ut spåret cirka tre tum från klotsens ena ända och slöjdade till ett handtag i dess andra ända, här man höll i medan man böjde lien efter behov. Denna anordning blev ju liksom en hävarm, varför det var lätt ~~att~~ böja lien. Att den varit kombinerad med en yxa är obekant.

Vid slåtter förekom aldrig att man hade nertill på orvet från liebandet till första lieknaggen en vinge, som samlade det avslagna gräset. Denna anordning förekom endast vid skörden, bestod mes-

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

B. flaxa
f.

tadels av endast av en kvist, detta i motsats till Rättvik-Boda som använt verkligt prydliga flaggor, men kallades dock flagga /flagga/.

Uttryck för att lien är vass: liin ä vass / lien är vass/, liin bjt bra / lien biter bra/, liin står bettä / lien står bettet/, hä ä en håll å bra lia / det är en hård och bra lie/, liin ä skärp /lien är skarp/. Att lien är ovass: Liin ä blöt / lien är blöt, dåligt stälad/, liin ä sjämmd / lien är skämd/, jag ha stenhuggi liin / jag har stenhuggit lien/, hä a rása ur ägga / det har rasat ur äggen/, liin ä tunnbett / lien är tungbett/, och i motsatt fall: liin ä lättbett / lien är lättbett/. Angående lien förekomma dubbelformerna liin och lian; den förra benämningen dock mest använd av de gamla. Att vallen är lättslagen: gräsä ä lättsläjji på mörn / gräset är lättslaget på morgonen/, tjägän ä lättsläjjin i räppän / slogen är lättslagen i regnvädret/. Att vallen är ~~hårdslagen~~ hårdslagen: hålsläjjin, gräsä ä hålsläjji / gräset är hårdslaget/.

En ordentlig bonde hade liar för dagsbehovet, vilka liar slipades på kvällarna efter slutat dagsverke ute på vallar och ängar. Under det husmodern lagade kvällsvarden slipades liarna, varvid husfadern var den som slipade och barnen eller lejfolk drogo slipstenen. Det låg något av husbondevärdighet i att slipa, varför husbonden sällan nedlät sig till att taga i en slipstensvev. En dräng eller vuxen som kunde visserligen få slipa, men då var ej husfadern alls med. Man hade alltså en hel del liar till samma orv och dessa byttes alltefter som de blevo slöa. Att man i stället för slipning hamrade ut eggen för att få den tunn och vass är ej bekant.

Slipningen av liarna gick så till att man först slipade ena sådant udd och ett stycke inpå lien medan man höll lien tryckt mot slipstenen med båda händerna längre in på lien än del del som slipades. När så udden var slipad, flyttade man över ena handen till denna, medan den andra behöll taget vid den vinkelböjda delen av lien och så slipades sidan färdigt. Härpå slipades andra sidan på samma sätt. Sedan skulle man råslipa, då man mycket lätt tryckte

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

på lien. En del råslipade båda sidorna, en del endast den ena.

Slipning med vattenhjul synes ej ha förekommit fordomdags.

Slipställningen var ganska enkel, en slipbåkk / slipbock/, som kallats slipgränka, två trästycken, som voro korslagda, vid vardera sidan och på vilka fästes stag för att göra bocken stadig. Och i själva korset vilade åsen, som var av trä eller järn. Så hade man en vev åt vardera sidan, endast en vev kunde också förekomma, och dessa ha liksom åsen ursprungligen varit av trä. Anordningarna för slipstenarna, som man förde med sig ut på ägorna var enahanda men av mindre sort. Sliphon vilade på slåar, som fästes vid bockarna. Endast runda slipstenar användes. Något svänghjul för att få rörelsen jämnare användes ej, ej håller slipmärr att hålla lien vid slipningen. Namnet på slipavfallet var slipgr. / I en föregående lista uppgavs slipsinder. Detta är dock ett senare namn, som ej bör komma med! / Uttryck för att man slipat lien så att eggen viker sig: Jag slipa råagg / jag slipade råagg/, jag skä slip bärret råagga / jag skall slipa bort råeggen! / Något säruttryck, då man

Landsmäsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSAS

DAL.
Frgl. 25

22

råkat skära sig på lien under slipningen synes ej finnas.

Att bryna: bryna: bryn liin. Slipstenar köptes från Orsa och även brynen. Ett bryna köpte från Los i Hälsingland, Losbrynä /losbryna/ ansågs dock vara bättre än ett dyligt köpt från Orsa. Brynet hade man ingen särskild förvaringsplats för, man hade det i fickan. Brynvatten hade man ej häller utan man spottade på brynet. Fanns vatten, någon bäck eller annat lättillgängligt vatten, doppades brynet häri före användandet. Du skä sputt på brynä / du skall spotta på brynet! / Om någon lånade en annan brynet, kunde denne någon säga, när lånan spottade på brynet: Hä emnt nog du skä * lån brynä, du skä sputt på ä å! / det är ej nog du skall låna brynet, du skall spotta på det också! / Brynsticka lär ha funnits långt tillbaka, men jag har ej lyckats få reda på hur denna var. Skall dock ägna frågan uppmärksamhet.

Obligatoriskt var det ej att sjunga i takt vid bryningen. Men sång kunde ju förekomma. Namnet på den svarta smuts, som bildas på lien, då man stryker den med brynet: bryngör / bryngor/. Den ~~xxxxx~~

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSA

DAL.
Frgl. 25

} O. spotta

B. bryngorr

sträcka man kunde slå i sträck mellan två strykningar av lien kallades ett brynhåll.

Skära synes ej alls ha förekommit i Bjursås. Åtminstone minns ej en nära 90-årig gumma någon dylik. Vid avskärandet av potatisblast användes, som förut nämnts, en gammal lie och detta utan att den omsmiddes. På färdvägar ~~har~~ man ej fört med sig något verktyg att skära eller slå gräs efter vägen med.

Räfsan. Denna kallades harrv. Och denna inbegreps i slåttärresskap / slåtterredskap/. Att man använt en buske med nedåtböjda grenar som räfsa är obekant. En vanlig räfsa bestod av kamm med pinnar / pinnar/ samt skaft. Kammen var av björk. Harrvpinnbörär / räfspinnbörär/ tycks ha varit okända fordom. Man borrade små hål i kammen med en vanlig borrh. Sedan hade man järnten med ^{kaniskt} ånskad form, sviten, som man glöddgade och brände upp hålen med. Härvid gällde det dock att vara försiktig så att man ej svedde för stora hål eller att det blev mycket bränder omkring hålet. Metoden var dock praktisk och har ~~ä~~ använts ända in i vår tid.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord, 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

B. pinne

acc.?

Kammen var av björk. Pinnarna i densamma, harrvpinnar /harvpinnarna/ av rönn, björk och åslbässträ, det senare ett namn, som jag ej förr har hört. Det är oxel. Pinnar av detta träslag jänte rönn ansågs bäst, då träslagen voro sega och starka. Björken förekom dock rikligast, varför man tillverkade pinnar mest av detta träslag.

När man skulle sätta i pinnar i en harv, hette det: jag skä pinn e harv / jag skall pinna en räfsa/. En pinne bestod av hals och huvud, vilket senare slogs genom hålet, så att det kom ovanpå harvkammen. Övriga delen av pinnen kallades enbart pinn /pinnen/. När man nu pinnade en räfsa, fordrades det vana och skicklighet för att få pinnarna att sitta säkert. Man "grovtäljde" först pinnen och för halsen och huvudet formades pinnen koniskt, nästan till spets. Så stack man denna spets från översidan genom kammens hål, där ju dessa voro minst, så vred man pinnen runt några gånger. Då uppstod ett märke på pinnen, markerande hålets storlek. Sedan skar man med kniven en skåra runt pinnen några milimeter under märket, alltså där pinnen var litet tjockare. Så täljde man till halsen

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

mot skåran, på vars andra sida huvudet bildades. Huvudet blev nu
 i regel något för långt, varför man skar av den spetsiga delen så
 att huvudet blev knappt en halv cm. långt. Formen av halsen skul-
 le vara lika som hålets koniska form. När så halsen och huvudet
 voro färdiga, formade man också till pinnen, vilken härunder var
 något längre än den slutgiltigt skulle vara. Så slog man med en
 hammare eller träknubb i pinnen från kammens undersida så att pin-
 nens huvud kom genom hålet och vilade mot kammens översida, läng-
 den på pinnen justerades och det var färdigt. För en som var skick-
 lig och van vid arbetet lossnade aldrig en isatt pinne, den kunde
 brytas av men ej lossna. Virket skulle dock vara torrt, i annat
 fall hjälpte ingen skicklighet./Hoppas denna invecklade procedur,
 i vilken jag själv är ganska inne i, blir förstådd!/. Räfsskaften
 skulle helst vara av al. De blevo då släta och trevliga att hålla
 i och framför allt lätta. Hade man ej tillgång på al, togs fur, av
 vilket virke dock skaftena gärna slog sig, blevo krokiga och ske-
 va. Räfsskaften gjordes litet bredare framme vid kammen, där de in-

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
 E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
 Frgl. 25

satten i ett cirka $1 \frac{1}{2}$ långt och $\frac{1}{2}$ tums brett fyrknätigt håⁿl, så att skaftet gick helt genom kammen och någon cm. över på andra sidan, där det pluggades fast. Mittpinnen på kammen gick alltså genom såväl kam som skaft och verkade även ha sammanhållande.

Skaftet kallades harrvskäfft / räfsskaft/ och kammen kamm /harrv-kamm / räfskam/ och räfsan var lik fig. 10 a. Den bredare delen av skaftet synes ej haft något namn. Denna samt kammen tjärströkos. Innan man slutgiltigt satte i pinnarna, sedan dessa formats färdigt, doppades huvudet och halsen i tjära, innan de islogos. Detta skyddare från röta. Några utsirningar på skaftets bredare del förekommo ej, men man ritade här gärna sitt bomärke. Räfsor med ihållighet i skaftet ha ej förekommit. En händig bonde tillverkade själv räfsorna, i annat fall snickaren. Man tillverkade lättare räfsor för kvinnorna, kvinnfolksharrvär / kvinnfolkräfsor/ och tyngre för männen: karsharrvär / karlräfsor/. Att fästmannen skulle göra en räfsa åt fästmän som fästmågåva har ej varit brukligt, men detta synes dock ha förekommit i ett och annat fall.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSAS
DAL.
Frgl. 25

Något slag av hästräfsor har förr icke förekommit. Släpräfsor började införas omkring sekelskiftet, och en pinne i en sådan kallas räffspinnä / räfspinne/. Höbom att släpa samman det hopräfsade höet med har icke förekommit.

Högafflar och hötjugor. Hötjuga, två och tregreniga ha förekommit men användes så gott som uteslutande vid inkörningen av säd. De gamla ha ej använt någon dylik vid höbergning. Den var av trä och bestod av skaftet och klyсна / klysnan/. Den var i ett stycke med klorna, alltså självväxt. Högafflar av järn började införas fram emot förra seklet. Någon skilnad i namnet för två- eller tregrenad hötjuga förekom ej.

Transportredskap. Man använde sig mest av ett par stänger, häv-
län / hävlar / som bäranordningar för höet. Vi bär på hävlan / vi bär på hävlarna / en hävel, hävil. Dessa kunde vara ett par lösa stänger, men merendels voro de ihopsatta med tre tvärslåar samt försedda med fyra, cirka 6 tum långa fötter. Genom dessa fötter hade man lättare att fatta tag i hävlarna, då bördan var färdig-

obs

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

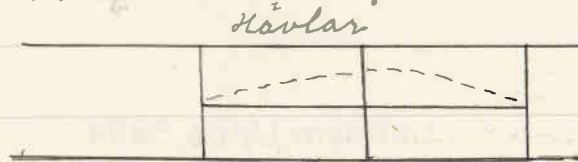
DAL.

Frgl. 25

s. 27

lassad, då ju stängerna kommo en bit upp från marken. Hopfästade hävlar voro även praktiska på så sätt, att en ensam person kunde frakta hö från hässjan och till ladan med dem. De vändes då upp och ner, bäraren tog i framtill och bak fingo stängerna släpa. De bakre fötterna hindrade nu även i viss mån höet att ramla tillbaka. Såvitt känt är ha ej dessa praktiska hävlar förekommit i Rättvik- Boda, detta fast hästbårer av ungefärligen samma konstruktion använts.

En del bar även höet på ryggen. Man kunde slå en vidja eller en tross omkring höbördan, hébölan, slänga denna på ryggen och såmedelst bära höet fram till ladan. Vidare förekommo hömesar av ungefärligen samma konstruktion som fig 13 visar men med handtag av granvirke som på Våmhus stillkorgar. En börda i en dylik mes kallades mesböla / mesbörda/, på hävlar hävilköka hävliböla



På en del hävlar kunde man anbringa ytterligare en stång, i mitten och mellan slåarna, som figuren visar. Ofta var denna svängd ixlikhet som den streckade lingen visar.

Man har icke fraktat hö på häst med hjälp av försadel. Hävlarna var nästan det obligatoriska redskapet, då höet skulle bergas i ladorna. Hade man lösa stänger, skar man kvistar, hävilkvis- *B. hävel*
tan som underlag för höet. Att man använt en stor trädgren med lövet på som släpbår är obekant.

Endast i undantagsfall körde man en höet. Det kunde dock förekomma och då använde man en stakdrög. Senare blev det pinnvannär / pinnvagnar/ på två ~~ju~~ hjul, men med dessa kunde man köra endast efter vägarna. Man hade då bindstång av trä, fästad fram och baktill med länkvidjor. Dessa vidjor voro dock mycket besvärliga. De måste alltid blötas före användandet. När man så satt fast bindstången i länkvidjorna framtill och skulle dra åt bindstången baktill, brast stundom länkvidjorna framtill och "bindaren" kunde få stången i huvudet eller axeln. En person stötte axeln ur

led på detta sätt, vilket man ännu mins, vadan länkvidjorna använts in i sen tid. Länkvjuur /länkvidjor/.

III. Slätterarbete och bärgning.

a. Att man för visst ändamål eller på visst slags mark ryckt upp gräs med händerna har ej förekommit i annat fall än att man på så sätt rivit nate, våfarv, nata åt grisen. En ontänksam och djurvänlig hästägare kunde också vid forkörning, då hästen vilade rycka upp någon handfull gräs åt dragaren, och kunde det då hända, att gräs revs till senare behov. Skära eller krokkniv har icke använts.

b. Slätter i backar, på dikesrenar o.s.v.

Denna slätter kallades skräpslättar /skräpslätter/ och höet skräphö /skräphö/. Då man före den egentliga slätterns början höll på med dyligt, kunde det heta: Jag skä hakk nå skräp inna släninna börjar / jag skall hacka litet skräp innan slänningen börjar/. Man använde sig vid denna slätter av vanliga liar, men man tog ej de

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSAS

DAL.

Frgl. 25

bästa. Något uttryck som liefara, lielöpa är ej bekant.

Backslåttern utfördes på mellantider mellan annat slätterarbete och hälst på regniga dagar. Torpare och statare ha ej förekommit inom orten och var ock en ~~slå~~ jordbrukare slog själv sitt hö, hade han mera, än han hann med, lämnade han ut slåningen åt någon mindre bemedlad, som fick slå tä hälnings, fick hälvten eller någon del av det slagna höet. Ackordsarbete i detta sammanhang synes ej förekommit.

Såvida ej höet hässjades efter slätter på dikesrenar och i backar på platsen, bars det till någon närbelägen hässja eller fördes hem att hässjas. Det är först under senare tid som dyligt foder först hem för att givas kreaturen. Fordom dags ansåg man sig ej ha råd med att utfodra nyslaget hö.

c. Slätter på skogsängar och myrar.

Slåttern började ej på någon bestämd veckodag. Men regeln: Ta dajän från mörnan / tag dagen från morgonen/, gällde. Därför skulle man börja arbetet kl. 3 á 4 på morgonen. Benämningen på område,

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.

Frgl. 25

?

som slogs före frukosten var frukostsjärm / frukostskärm/, du ha
släkki en bra frukostsjärm! / du har slagit en bra frukostskärm!
 kunde en bonde säga till en annan. Man brukade upphöra med slätter-
 arbetet fram på förmiddagen, vid 11 tiden, varpå man vilade sig ett
 par tre timmar, varefter man tog upp det slagna höet. På kvällen
 slog man ytterligare en kvällssjärm, varefter man skulle slipa li-
 arna för nästa dags slätter. De äldre togo gärna en middagslur se-
 dan slåningen på f.m. avslutats. Man höll inte gärna på längre än
 till kl. 8 á 9 på kvällen, en del slutade slättern redan vid sju-
 tiden. Det blev ju ändå ej så många timmars sömn. Man kan säga att
 sekelskiftet kom med ett omslag i detta eller denna "vakningsmetod"
 Dels kommo slättermaskinerna och dels kom man underfund med, att
 man kunde utföra lika mycket om ej mera arbete under dagen om man
 fick sova ut ordentligt under natten. En dagslått / dagslott/ kal-
 lades området, som man hann med under en dag.

Kvinnorna ha alltid varit med vid slätterarbetet. De fingo dock
 stöka ifrån sig inom hus, innan de började, och de fingo även gå

Skärm
 y.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
 E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
 DAL.
 Frgl. 25

hem tidigare på kvällarna. Seden fortlever ännu, då det gäller hackslog. Sedan slåttermaskinerna blivit allmänna, förekommer det dock numera sällan att kvinnorna behöva vara med vid måjningen av gräset.

Någon tvådagarsledighet före slåtterns början är okänd på orten. Som sagt brukade man taga sig en lur under mellantiden för slåningen och upptagandet av höet. Krävde några redskap reparati-
on, kunde dock sönnen få försakas. Slipning förekom ej under denna rast med mindre än att man ej hade nödigt antal slipade liar. Att byta liar till orven förekom ej under rasten, detta ingick i arbetstiden och var gjort i en handvändning.

Vid slåningen av vallarna gingo slåtterkarlarna i rak linje efter varandra tvärs över ängen. Även kvinnor kunde vara med i "slagordningen". Detta hette att slå i slag. /I Boda kunde det heta: tjärinnä slår slagom i kapp ~~na~~ kgräm / hustrun slår slagen i kapp med mannen/ och innebar detta, att hustrun kunde följa mannen och slå lika många slag som han. Annars förekom det ofta att

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSAS

DAL.
Fogl. 25

B. slag

mannen kunde taga hustruns och hustrun mannens slag, då hustrun
 ej hann unnan fort nog./ Den som gick först i raden kallades för-
karl / förkarl/. Särskilt de unga roade sig understundom med att
 slå i kapp, men att man därvid försökt hindra varandra är obekant.
 Det stycke, som varje slätterkarl slog, då han gick tvärs över
 ängen kallades e slag / ett slag/. Uttryck för att ta breda slag:
Han tar ut slaga bra /han tar ut slagen bra/. Och husbonden kunde
 uppmana: ta ut slaga! /tag ut slagen/. mindre slag kallades tjä-
rinnsslag eller kvinnf⁸ll⁸slag / kvinnfolkslag/. Det, som slogs vid
 varje hugg kallades litag / lietag/. Man hade inga särskilda orv
 vid myrslättern⁸.

Benämningen på den avslagna grässträngen: höstränn. Att slå
 så att strängen kom att ligga mot oslaget gräs kallades att slå
oppi /slå oppi/. Dubbelsträngen, som bildades, då man vände och
 gick tillbaka i motsatt riktning efter första slaget kallades hop-
stränn eller dubbälstränn / dubbelsträng/. Uttryck för att en äng
 nyss slagits nu ligg tjägän unndär / nux ligger slogen under. Nu

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
 E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
 DAL.
 Frgl. 25

acc.?
 8?
 accent?

} O. Kigga
 under
 utv.

ha vi gräsä unndär / nu har vi gräset under/. Och när man ansett sig slagit nog för dagen, hette det: nu ha vi nog unndärsläjji /Nu har vi nog underslaget/. Namn på smal remsa av slått: sjärm /skärm/. Stubbryggen mellan två slag kallades st8llm / stolm/, st8llmän / stolmen, stubben/. Du nästan jolslör / du nästan jordslår/ kunde det heta, då någon lät lien gå alltför nara² marken. Lämnades några strån i slaget, kunde det heta: du ha lämna e jet / du har lämnat en get/. Några bä-ljud i detta sammanhang äro dock ej kända.

B. Jordsli°

I regel hjälptes karlarna och kvinnorna åt med att först slå och sedan breda ut grässträngarna. Det senare arbetet kom dock på barnens lott, där sådana funnos, och dess breddes ut höet efter sedan en vall avmäjats. Detta hette att x röj ut hö / röra ut hö/. De sammandragna höbredorna kallades strännär / strängar/.

Namn på räfsningsarbetet: räffsa. Du skä ut å räffsa! /du skall ut och räffa!/. Enbrett och sidbreda äro okända benämningar i målet. Uttrycket "ta upp efter någon" förekom endast vid skörd av säd.

Men när man var färdig att räfsa och häs^s/_{ja}, hette det: Vi skä ta ta 8pp hö / vi skall taga upp hö/. Namn på dem som räfsa: räffsässka / räfserska/, Alla räfserskorna: räffsässkur. Benämning på det stycke man räfsade rent med ett drag av räfsas: drag. Någon regel hur mycket man skulle ta i ett räfsdrag var det ej. Det hö, som man fick samman, då man räfsade andra gången benämndes ättär-räffshö / efterräffshö/ } B. hö
Du skä räffs ättär strännän / du skall
 räfsa efter strängen/, kunde man uppmana en räfserska.

Männen och kvinnorna arbetade gemensamt, kan man säga. Mannen skulle ju häs^s/_{ja}, men kvinnor kunde deltaga även i detta arbete. Varför det ej kunde bli frågan om huru en duktig räfserska ställde sig visavi slätterkarlarna, hura många hon hann räfsa efter. E HUKX-dukkti räffsässka skä ha tre tappär i vädrä jämnt / en duktig räfserska skall ha tre tappär i vädret jämt/, kunde det heta. ?

Man torkade höet ganska grundligt på marken före häsningen. Men aldrig färdigt. Allt hö hässjades. Men att sätta upp det i färskt tillstånd ansågs förkastligt, detta i motsats till nutiden,

som anser, i många fall, att höet blir finast, om det häsjas omedelbart efter slåtten. Höä ä häjstörret / höet är häsjetörret/, hette det, då man ansåg det vara ^{no}tort nog att häsja. Fast man ej torkade höet på marken, skulle det ändå röras om och torkas ordentligt före hässjningen. Du skä röj ut hö! /du skall röra ut hö!/ Det gick vanligen så till att man först slog vallarna medan det var dag på marken. Först sedan man slagit färdigt på morgonen, rörde man ut höet, som då torkat överst. Så fick det ligga och torka ytterligare någon timme, innan det hässjades. Före hässjningen räfsades det ihop i strängar, räffs strännar / räfsa strängar/, räffs bredur / räfsa bredor/. Namnet vålm förekommer ej i målet. Namn på börda: höbölä. Sedan man räfsat ihop till strängar, skulle höet tjämsas /kammars/. Man gjorde tjämsur /kammor/ efter hösträngen, vilka "hässjaren" hämtade och lade på hässjan. ~~MÄIVEXX~~ Om det var glest med hö och alltså långt att bära från fältets ytterkanter, kunde man bära fram kammorna på hävlarna, hävlan. Vid kamningen av höet användes vanlig räfsa. Vanligen bar hässjaren

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

fram kammorna ~~xxxxxxx~~ utan någon redskap, men han kunde också använda räfsan med kammen vågrätt ställd och skaftet stött mot axeln. I undantagsfall hölls kammen lodrätt, detta blev för påfrestande för räfsans kam. Man kunde också bära kammorna på axeln och över huvudet på så sätt, att man, sedan man fattat tag med räfsans kam på ena sidan av kamman och med vänstra handen på den andra, slängde kamman över huvudet, då höet kom att vila mot vänstra handen, vars arm var krökt i vinkel. Högra handen, som då kom över huvudet fasthöll här räfsan och kamman kom att vila emot såväl huvudet som vänstra axeln. Gaffel eller tjuga har ej använts vid hässjningen av hö. Räffs ättär rumpa / räfsa efter rumpan! / kunde räfsaren uppmans^a till, och avsågs då att räfsa efter strängen.

Höä ä häjstörret / höet är hässjtorrt/, sade man, då det ansågs nog torrt att hässja.

Höet bars från hässjorna och ängen eller vallarna på hävlar och in i ladan. Detta var så gott som obligatoriskt förfaringssätt. Något särskilt namn på bärarna bak- eller framtill förekom ej. Då

abs.!

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅSDAL.
Frgl. 25O. hässj-
torrt

husbonden var med och bar, skulle han dock alltid bära framtill. Så länge det gick, bar man höet direkt in i ladan. Men i regel voro ladorna så små, att detta ej gick, varför man fick sätta ner bördan utanför dörren och famna in höet. Något redskap härför användes ej. Man ~~KAN~~ sade: vi skä ha inn hö i lau /vi skall ha in hö i ladan/, fånn inn åt mä / fånga in åt mig/, kunde den säga, som stod inne i ladan och tog mot höet. På hävlarna hade man lägt kamorna regelbunder varvtals, och man lade in dem i ladan lika ordentligt, så länge detta lät sig göra. På sistonen stoppade och packade man utan denna "reda" uppe vid takåsen. Barnen eller en tredje person skulle vara inne i ladan och trampa, du skä trampa bra, så vi få plass! / du skall trampa bra, så vi får plats: En som trampade höet kallades trampär / trampare/. Att räfsa samman kvarblivet hö efter bördan hette att räffs in / räfsa in/, räffs inn ättör oss! /räfsa in efter oss/. Det var dock ingen viss person, som skulle utföra detta arbete.

Man hade lador ute på ängslotter änslaur /ängeslador/ men man

stackade aldrig höet. Var och en hade lador efter behovet. I undantagsfall kunde man låna larömm / ladorum/ av varandra, detta ifall den ena hade ont om plats och den andra plats över. Namn som ostkar för små lador har ej förekommit. I görligaste mån för-lades ladorna på fastmark, helst någon ängsbacke. Lador på höga pålar ha ej förekommit.

Man slog ej annat än inhägnade myrar och även här hade man la-
dor. Höet stackades aldrig ute i det fria.

Allt hö hässjades och upplades alltså aldrig till torkning på trädgrenar, buskar eller gärdesgårdar. Målets beteckning för hässja: häjisa, vilket betydde såväl arbetet med uppsättande av höet som själva hässjan. Hässjor, avsedda att stå med höet under vintern förekommo ej.

Virket till en hässja kallades häjjsvarrtä /hässjevirke/. Stolparna, som buro upp den krag / krak/, kraga / krakar/. Såväl krak, stänger som stöd kallades dock med ett gemensamt namn för häjjsvarrtä / hässjevirke/. Kraken gjordes av granstammar eller myrtal-

acc.?

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

/2

lar, i vilka borrades hål för 7 á 8 pinnar, som skulle peka snætt uppåt. En höhässja hade i regel endast 6 stänger, men som samma virke oftats användes för säden, som man började hässja först på andre eller tredje pinnen, behövdes så många pinnar. Man hade särskild borrh till detta: kragnavär / kraknavare/. Krakar, spetsade i båda ändar och med pinnar åt båda hållet, så att man kunde vända dem hur man ville, förekommo ej. En höhässja var 7 á 8 fot hög och avståndet mellan pinnarna cirka 1 fot. De vågrätt lagda stängerna kallades ~~roor~~ roor eller ~~störär~~ störär / störar/, häjjsroor och -störär och dessa höggos omkring 10 alnar långa. Den översta stängen kallades ~~yffsroa~~ yffsroa eller ivirstånna / överstängen/.
 Någon regel huru många krakar man skulle ha i en hässja fanns ej. Mest förekommo enkälhäjjsa / enkelhässja/ med två krakar och trekraghäjjsur / trekrakhässjor/ med tre krakar. Man hade dock ändå längre hässjor. Hässjorna gjordes, som nämnts i regel med 6 stängers höjd. Sällan högre än sju. För krakarna spettade man upp håll market, varefter de kraftigt stöttes ner. Krakarna på en höhässja

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
 E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
 Frgl. 25

??

kilades fast med sten endast i undantagsfall. Man hade stöd, stöjj, två till varje krak, ett på vardera sidan. Det ansågs skamligt för uppsättaren av hässjan, om densamma föll omkull vid blåst eller regnig väderlek. Hä ligg en björ där / det ligger en björn där/, kunde det heta om en hässja, som ramlat.

Att ställa upp stommen till en hässja hette: Jag skä ställ till häjjsur / jag skall ställa till hässjor/, den tomma stommen till en hässja kallades också för häjisa. Varje ordentlig jordbrukare tog upp hässjorna på hästen och reste upp virket antingen i en rokal / rokarl/, rogubbä / rogubbe/ eller lade upp det i två korsställda krakar. Fans något grenigt träd å lämplig plats, lades virket upp i ett dyligt. En hög med hässjevyrke, antingen liggande eller upprests kallades rohop.

Som myrslätter förekommit i mycket ringa utsträckning har ingen särskild hässjemetod här förekommit.

d. Sjöslog. Endast i undantagsfall har man slagot det längsta gräset vid sjöarna och man har hässjat detta på vanligt sätt.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.

Fgl. 25

e. Slåtter på vallar och ängar i hembyn.

Här finns ej mycket nytt att tillägga. Redskapen var densamma var man slog, i hembyn eller i skogsängena. De olika årgångarna av odlat vallhö var försstårslinnda / förstårslinda /, nylinnda / nyvall /, vilket hade samma betydelse, andårslinda / andraårslinda / o.s.v. Slåttervallarna i hembyn ha varit uppdelade så långt tillbaka man minns, varför var och en hade sina tegar.

Allt hö torrkades på hässjor, välmar eller stackar förekommo aldrig. Även såtar är okänt ord i målet.

Metoden att hässja höet är så gammal som kunnat utrönas. När en hässja var färdig, skulle den putsas, fast den snart skulle köras in. Räffs å häjjsa! / räffsa av hässjan! /. Namn som skrythässja eller dyligt, som ägaren med avsikt gjort mycket tunn, synes ej ha förekommit. I Boda kallas sådana för måghäsjar / måghässjor /, d.v.s. bonden skryter med mycket hö för att lättare få måg på flicorna.

f. Höets inbärgning och hemforsling.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

Uttryck för att ha höet under tak: nu ä höä unndär tak / nu är höet under tak/, nu ha vi höä innbärrga / nu har vi höet inbärrgat/. Några uttryck för den mängd hö, som inkördes under en dag, finns ej. Särskilda hölador funnos sällan vid gårdarna, man hade fodärhus / foderhus/ avskilt från fähuset med en svale, fägäll /fägård/, i vilket man hade hö. Över stallet hade man skulle för höet, höskullä / höskulle/.

Från ängsladorna brukade man i regel köra hem höet på vinterföret. Någon bestämd norm för huru många golv man skulle taga i ett lass förekom ej. Vi skä lass e hölass / vi skall lassa ett ~~kärl~~ hölass/. I regel band man med bindstång och hade länkvidjor fram och bak. Men man körde även utan bindning, då vägen var kort.

Uttryck för att lägga upp höet i skrindan: lass på /lassa på/. Jag skä lass på ä du få ~~trampa~~ trampa / jag skall lassa på och du får trampa/. Den hömassa, som av en eller flera personer vältras till sin plats, kallades stakk, höstakk / höstack/. Som kördon under vintertiden användes skrindor, en korg av björkhävlan, böjda

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.

Frgl. 25

stänger av björk med sprot av vide. Från de avlägnaste skogsängarna kunde man köra två höforo om dagen. Man kunde lassa betydligt mera på vinterlass än på sommarlass. Ordet höböta är okänt i målet.

IV. Arbetsgemenskap inom byalaget under slåttern har icke förekommit. Var och en hade sin avskilda del. Någon som haft bestämmanderätt över när slåttern skulle börja har ej funnits. I övrigt synes ingenting finnas att meddela varken i denna punkt eller V "Folkminnen rörande slåttern".

Uppteckningar från Bjursås efter Rällsjö Erik Andersson
av E.H.Nord, Boda.

Landsmäterikivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Fgl. 25

Tillägg till frågelistan Slätter /Bjursås/.

1. Formen snarrt är fel. Skall vara snart.

2. Även börjar torde vara fel och börrjär / börjat/ och börrt / börjat/ rättare. Men uttalet är liksom ett mellanting mellan ö och 8.

3. Innbärrga och höbärrgning / inbärga och höbärgning/ stavas båda med g.

4. Jag var ju i svaret litet tveksam huruvida lie skulle stavas lin eller liin. Jag antar dock lin med n:et bildande liksom en särskild stavelse är rättast.

5. Tradition för slätterns början finns naturligtvis. Men ej någon viss dag eller vecka. Det beror på hur långt växtligheten kommit. Exemplet om kornaxen och göken ha vi också här i Boda. Och ytterligare: Nå timotäjjaksär e ludna, då fann börrj å slå/ när timotejaxen äro ludna, då de blomma, då skall man börja på slå/. Akksan ä ludnä, vi skä ut å slå / axen äro ludna, vi skall ut och slå/, heter det i Bjursås. Annars brukar det inom varje kommun fin-

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord, 1933. BJURSÅS

DAL.

Frgl. 25

x Boda.

2.

nas "föregångsmän" eller kanske rättare inom varje by. Som exempel kan jag nämna framlidne riksdagsman Ollas A. Ericsson i Ovanmyra. Han började alltid, oavsett mognaden, slåttern veckan efter midsommar. Följden blev, att bygrannarna också blevo oroliga och började, dock i regel en vecka efter Ollas. Följden blev i regel att Ovanmyrabönderna gjorde ifrån sig slåttern först inom kommunen, ~~detta som regel~~. Efter Ollas frånfalle trädde dock ingen i stället i berörda avseende. Och följderna har blivit att Ovanmyrabönderna numera i regel dra rompa / draga rumpen / d.v.s. bli sist färdiga inom socknen med slåttern.

6. Skall vara släjji frå Oss, ejj äss och släjji frå sä / slagit från oss och slagit från sej/. Men formen "från" finns också men är nog yngre.

Uttrycket i onödan skall vara onöan. Men formen onöa finns också. T.ex. / Du ha täjji dä för bar nå onöa / du har tagit dig för bara någon onöda/, d.v.s. något som är till intet nyttigt. ~~Vi har~~ formen också i Boda. Änn a börret må nå onöa / han har börjat på

Landsmäsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

*B. rumpa
(Boda!)*

*B. onöda
f*

med något onödigt, något, som ej nyttar till något.

8. Gamla formen för foder är nog för, fast man nödgas fråga innan man får fram ordet.

9. Ännjässlog och ännjäshö är rätta stavningen. Vi har äng-ljudet här i Boda, därför är det lätt, göra fel.

10. Som bestämd form för hö är det nog hö. Men man kan säga: Vi skä tjör inn hö / vi skall köra in hö / men också: vi skä tjör in höä / vi skall köra in höet /, vilken senare form man icke kan använda i Boda. Tänker man sig att inköra allt hö, då heter det också: vi skumm tjör inn allt hö e dag / vi skall köra in allt hö i dag /, eller: vi hinn omm tjör inn allt hö vi anom e dag / vi skall hinna köra in allt hö, vi har i dag /. Vi har alltså ingen form av höet. Vi säger alltså: ä e slut på hö / det är slut på höet / medan man i Bjus säger: hä ä slut på höä / det är slut på höet /.

11. Sjöslatter skall jag ha i åtanke.

12. Lieorv. Formen vörrv förekommer ej i Bjursås. Det heter örrv. V:et har jag "lånat" från Boda. Magnevills örrv hör Falu-

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

trakten till och har insmugit sig i Bjursås. Efter vad jag förmodar. Bjursås har dock även liskafft, vilket ord omöjligen skulle kunna användas av de äldre i Boda, ej håller har jag hört benämningen bland de yngre.

13. Slipbåkk är nog fel. Det heter slipbokk, dock med dragning å 8:ljudet.

14. Det är mycket svårt att bedöma huruvida det heter slipgränk⁸⁸ eller kränk⁸⁸. Jag trodde dock att ordet kom av gren, ty ursprungligen lär man väl ej ha snickrat till slipställningen utan åsen har vilat på någon grenig stam. I Boda t.ex. reste man en kort och ej för grov trästam med en gren snett emot en vägg och placerade slipstensåsen där grenen gick ut från stammen, så att den vilade mot stammen men hölls i läge av grenen, i klysnan eller grenan.

15. I ordet håjjsværrtä har jag vid de två påpekade orden glömt j:et. Skall således vara håjjsværrtjä.

Landmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS
DAL.
Frgl. 25

Framlidne soldaten Östberg i Västanå var tillika bonde.
 Men en dålig sådan. All redskap lämnade han ute för väder och vind,
 och detta gav upphov till, att Östbergs skvindleder, redskapshus
 blev känt. Om en något vårdslös bonde lämnar redskap under bar him-
 mel, kan en granne säga till honom. Jasså, du begannör Östbarr-
gss skvindleder / jasså, du använder Östbergs skvindleder/. Och
 om t.ex. ett sällskap går förbi en gård, där redskapen står ute,
 kan det heta: Dämn begann Östbarrgss skvindleder / de använder
 Östbergs skvindleder/. Och om något redskap blivit murket och då-
 ligt, heter det: Ä a stått ti Östbarrgss skvindleder / det har
 stått i Östbergs skvindleder/ eller skvindhus / skvindhus/.

Berättat av O.Nordin i Övanmyra, född 1855. Upptecknat av

E. H. Nord, Boda.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
 E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
 Frgl. 25

Tillägg till frågelista 25, Slätter.

Oaktat Bjursås har så många sjöar, har ej sjöslog kunnat förekomma i nämvärd utsträckning. Sjöarnas stränder äro i regel steniga. Vid en och annan strand har det dock växt gräs, och detta har skördats. När man så gjort ifrån sig släninna hemma, har man slagit myrar och något litet sjöslog, och dessa bedrevos efter samma metod. Var det mycket vattning^{ss}, gick man uti vattnet och slog. Några särskilda liar härför hade man dock ej. Man slog av gräset under vattnet så gott sig göra lät. Man drog ihop höet med harrvax /räfsan/ och förde det till någon backe. Oftats ~~hade man~~ någon liten lada vid sjöstranden eller vid myrkanten ~~xxx~~ och man bredde ut höet här på ladbacken för att torkas något innan det ~~xxx~~ hässjades. En område omkring ladan var inhägnat med riktiga jässgälar / gärdes- / gårdar. Var detta ~~xxxxxxx~~ inhägnade område med hässjor och lada beläget några tiotal meter från sjöstranden eller myrkanten, bars höet upp till ladbacken på hävlan /bärbåran/, som förut beskrivits. I något fall, då lada saknades, stodo höhässjorna ute till vintern,

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

ladbacke

2.

då det hemkördes på slåde. Några gemensamhetsarbeten vid sjö- och mysslåtter förekommo ej i annat fall än när ett bo var oskiftat, då arvingarna gemensamt verkställde arbetet. Efter slåttern delade man då hässjorna. Man kunde ha långa häjjsur med många krag /krak, hässjegubbar/ och om det var flera än två krak, kallades hässjorna för dubbälhäjjsur /dubbelhässjor/, detta fast det var flera än tre krak. Då hässjningen var färdig, mätte man hässjan på längden och delade den i lika många delar som arvingarnas antal, stack ner en käpp i marken för varje del och sedan lötta däm /lottade de/. Nu löttär vi 3m delan / nu lottar vi om delarna/ hette det då. Vid slåttern av dessa gemensamma ägodelar skulle varje arvinge ha ett visst antal personer med, lika många för alla delägare.

Vass /bladvass/ skördades också, skars av med kniv och användes i fässkt / färskt/ tillstånd åt kreaturen. Det torkades alltså icke. Bladvass togs ej till taktäkningsmedel.

Det kan nämnas, att strärbhusdelägare kunde dela all annan

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSAAS

DAL.

Frgl. 25

egendom men hade mysslogar gemensamt.

På hässjevirket hade varje ägare sitt bomärke. Om det var två ägare om en lada, underhöllo de var sin takhalva eller taket över den plats, som de enligt överenskommelse tilldelats.

De mera ordningssamma slipade liarna också efter slåttern och lade dem sedan i något uthus på en plats, här så innt där skall ligg utför /så inte de skulle ligga i vägen/.

Jag ha fått litjærna / jag har fått liekärningen/ kunde en säga, som blivit ofalu /ofärdig/ vid slåningen eller tröttnat. Ä ä sjämt bakom skafftä / det är skämt bakom skäftet/, hette det då någon tröttnat eller var lat att slå. När man slog den sista biten, hette det: vi skä ta jeta / vi skall ta geten/.

Om två harrvan hakar ihop, så ä häjjsvärä förstörret, hä ~~haxx~~ bli räppänvär / Om två räfsor hakar ihop sig, så är hässjningsvädret förstört, det blir regnväder/, hette det.

Då man gjort ifrån sig slätter skulle var familj för sig jämte lejf8llk / lejfolk/, släf8llk / slätterfolk/ ha slätterkalas el-

Landsmålsarkivet Uppsala 5994
E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.
Frgl. 25

4.

ler, som det hette, slåttärgröt, korgrynär / korngryn/, kokade i mjölk /mjölk/. detta ansågs vara en riktig delikatess. Korngrynen tillverkades på skvaltkvarnen. Till slättergröten åts oskummad mjölk. ~~Något slätterkalas gemensamt för hela byalaget brukade ej förekomma.~~

O. slättergröt

Det var vanligt att traktens handverkare togo sig ledigt under slåttern och skörden och hjälpe till med denna. Namn på allt folk, som deltog i slåttern: slåttärfolk / slätterfolk/ och (under skörden av säd: sjärninnsfolk / skärningsfolk/). Andtid e.d. har ej burskap i Bjursåspråket.

O. folk

Det förekom ofta, att man medelst dragandet av en mässingskam över eggen, som ej märktes, förstärkte bettet i någons lie, som ansågs vara duktig att slå. Då man vilade under arbetet hette det att blås ut / blåsa ut/.

O. blåsa ut

Det finns knappast några folkminnen alls beträffande slåttern i Bjursås.

Uppteckningar efter Bränd Mats Matsson i Björsberg av

E.H.Nord, Boda.

Landsmålsarkivet Uppsala 5994

E. H. Nord. 1933. BJURSÅS

DAL.

Frgl. 25